

Назін Хамітов
Валерій Жулай
Світлана Крилова

СОЦІОКУЛЬТУРНІ СКЛАДОВІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ УКРАЇНИ: ТОЛЕРАНТНІСТЬ, ДІАЛОГ, ПАРТНЕРСТВО

Продуктивний цивілізаційний поступ України за умов демократії потребує не лише толерантності і діалогу, а й партнерства, яке виступає їх практичним підсумком. Такий цивілізаційний поступ повинен бути глибинно осмисленим у суспільстві і відбуватися на основі світоглядних трансформацій. Проте актуалізація подібних трансформацій не повинна здійснюватися через репресивність та саморепресивність людини. В умовах сучасної України всі світоглядні зміни мають бути результатом публічного діалогу, який модерують моральні авторитети з-поміж наукової, художньої і релігійної інтелігенції.

Ключові слова: соціокультурні складові, цивілізація, цивілізаційний поступ України, людина, діалог, толерантність, партнерство, сім'я, гендер, гендерне партнерство.

Khamitov N., Zhulai V., Krylova S. Socio-cultural components civilization advance of Ukraine: tolerance, dialogue, partnership. The fruitful civilization advance of Ukraine under democracy requires not only tolerance and dialogue, but also a partnership, which comes as a practical outflow of them both. Such an advance should be deeply understood by the society and based on a world-view transformation.

Хамітов Назін Віленович – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

Жулай Валерій Денисович – кандидат філософських наук, доцент, науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

Крилова Світлана Анатоліївна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

However, such transformation has not to be carried out by outer political pressure or self-repression of the human being. In contemporary Ukraine, all worldview changes should result from a public dialogue moderated by the moral authority of scientific, artistic and religious intelligentsia.

Key words: *socio-cultural components, civilization, civilization advance of Ukraine, human, dialogue, tolerance, partnership, family, gender, gender partnership.*

Цивілізаційний проект України як проект відкритого демократичного соціуму, який породжується гідною самореалізацією людини і в якому збалансованість держави й громадянського суспільства робить цю самореалізацію глибинно підтриманою та захищеною, в своїй духовній і соціокультурній основі постає суспільством не лише толерантності та діалогу, а й *партнерства*, що виступає їх практичним підсумком. Це і означає перехід від проекту як реальності думки і слова до поступу як реальності дії. Дійсно, саме перехід від толерантності і діалогу до партнерства робить той чи інший цивілізаційний проект *цивілізаційним поступом*. Тобто означає, що самореалізовані громадяни, у яких відсутня потреба в репресивності і саморепресивності, здатні конструктивно взаємодіяти на основі поваги до світоглядних цінностей і способу життя Іншого.

У просторі соціуму, в якому толерантність і діалог розгортаються до партнерства, маємо відповідність цивілізаційного розвитку України різноманітним архетипам ментальності і культури людей, що в ній живуть. Це означає розвиток здатності до аргументованого спілкування та світоглядних консенсусів, адже Україна є поліетнічною спільнотою з плюралізмом культур та ментальностей, кожна з яких повинна бути «вписана» у цивілізаційний проект і цивілізаційний розвиток нашої країни.

По-справжньому продуктивний цивілізаційний поступ України повинен бути глибинно осмисленим у суспільстві і відбуватися на основі *світоглядних трансформацій*. І ці трансформації не можуть нав'язуватися або укорінюватися внаслідок маніпуляцій, адже це призводитиме до відкидання цих трансформацій або до рецидивів утопічної свідомості й репресивного і саморепресивного

соціального буття, на чому був побудований цивілізаційний проєкт СРСР.

Іншими словами, актуалізація світоглядних змін не повинна використовувати репресивність та саморепресивність людини, нехай навіть у тимчасових формах і з благими намірами (ці тимчасовість і благі наміри, як пам'ятаємо, вже були за радянських часів), а входить у резонанс з *плюральністю проєктів* гідної самореалізації громадян, – через практику відкритості та діалоговості, толерантності до думки й позиції Іншого у освіті, науці, мистецтві, політиці, повсякденному житті.

Тому в умовах сучасної України всі світоглядні зміни повинні бути результатом публічного діалогу, який модерують моральні авторитети з-поміж наукової, художньої і релігійної інтелігенції. Лише в цьому разі утопічна свідомість та соціальний інфантилізм, що виростає на її ґрунті, не стануть загрозами українському цивілізаційному проєкту, який можливий лише в умовах відповідальної самореалізації і самоорганізації громадян.

Специфікою цивілізаційного проєкту України як можливості і цивілізаційного поступу як дійсності можуть бути гуманітарні й соціокультурні інформаційні технології, в яких відбуваються трансформації як освіти і культури, так і людини у освіті та культурі [3]. Надзвичайно плідною може бути актуалізація в гуманітарних та соціокультурних інформаційних технологіях *світоглядної толерантності* як фундаментальної риси української ментальності і культури.

Феномен світоглядної толерантності потребує поглибленого осмислення. Світоглядна толерантність – це архетип української ментальності і культури, який виражає здатність українського народу приймати у свою культуру ментальні настанови інших народів та їх культур, що сприяє можливості глибинного порозуміння у внутрішній та зовнішній політиці. Очевидно, що світоглядна толерантність вступає у суперечність зі ще однією сутнісною рисою української ментальності – *індивідуалізмом*. Ця суперечність є деструктивною. Саме її деструктивність виступила внутрішньою причиною бездержавного буття українського народу.

Коли ж світоглядна толерантність входить у суперечність із персоналізмом, що постає подоланням обмеженості індивідуалізму –

способом відносин зі світом, в якому цінність людини не заперечує значущості суспільного життя і має орієнтацію на діалог і консенсус, то така суперечність з необхідністю стає конструктивною, а внаслідок її розв'язання утворюється *світоглядна синтетичність*.

Світоглядна синтетичність – це потенційна риса ментальності українця, яка означає спрямованість на діалогову взаємодію і єднання цінностей, способів життя та культур різних людей, спільнот і народів. У життєвому просторі особистості світоглядна синтетичність актуалізує такий світогляд і світовідношення, що сприяють формуванню «особливої *креативності миротворця*, виступаючи єднанням толерантності і персоналізму» [4, с. 4].

Саме світоглядна синтетичність є тим потенціалом, який дозволяє українській нації існувати як у громадянському, так і в етнокультурному вимірах, що відкриває для неї цивілізаційні перспективи. Сьогодні ми маємо українську націю «як відкрити поліетнічну спільноту, що історично склалася на території України і усвідомлює себе як український народ, як спільнота українських громадян» [2, с. 13]. І це не суперечить буттю української нації «як етнічно однорідної спільноти осіб української національності, які проживають на території України та поза її межами» [2, с. 13]. Світоглядна синтетичність української ментальності є умовою «консолідації українського суспільства навколо ідеї національної держави, де поважатимуться права людини незалежно від її етнічної належності» [2, с. 13].

З іншого боку, світоглядна синтетичність виступає важливою запорукою виходу України на світову арену в інформаційно-мережеву епоху як *суб'єкт* позитивних змін. Адже ця епоха, в якій проявилися не лише *загрози* світового тероризму, гібридних воєн і гібридного світового порядку, а й їх жахливе *втілення* – що українці відчули в своєму життєвому світі, – все більше потребує світоглядно-ціннісного єднання людства зі збереженням своєрідності локальних ментальностей [5; 6] і недопущення конфліктів між ними.

Зрозуміло, що світоглядна толерантність і світоглядна синтетичність можуть проявитися лише у діалозі. Всі інші способи

їх проявлення ведуть або до відчуження, або до авторитарних і тоталітарних форм взаємодії.

Спробуємо прояснити, яким мають бути суб'єкти цього діалогу. Йдеться про людей, які мають ширий інтерес до смисложиттєвих питань і через обговорення власних світоглядних позицій та артефактів духовної культури формують дбайливу, нерепресивну відповідальність за збереження і вдосконалення життя. Такий інтерес виникає в ситуаціях граничних випробувань, часто-густо через розчарування в існуючих достовірностях у критичні моменти історії певної культури і поступове прояснення нової, більш прийнятної, форми довіри до Іншого. Суттєвим для утворення нової форми довіри є спосіб її вірувальної сакралізації, що може збігатися з її «освяченням» засобами офіційної релігії (наприклад, протестантська етика), а може й ні (наприклад, французьке просвітництво та його етичні настанови).

Складність нинішньої ситуації в Україні полягає в тому, що зазначений духовний інтерес для багатьох українців розфокусований у широкому діапазоні між ностальгією за найбільш яскравими здобутками радянської культури і наївним ентузіазмом щодо низькопробних витворів західної масової культури. До того ж християнство, як найбільш поширена в Україні релігія, поділена на конфесії, жодна з яких не виявляє помітного інтересу до переосмислення смисложиттєвої проблематики.

Важливим є подолання соціального інфантилізму, коли, замість раніше нав'язаних комуністичних світоглядних кліше, «широ перейнялися» європейськими цінностями, недостатньо звертаючи увагу як на умови їх автентичного *засвоєння*, так і практику *проявлення* й *укорінення* в реальному соціальному житті, що, як ми побачили вище, провокує утопічну свідомість.

У контексті продуктивного цивілізаційного розвитку України надзвичайно значущою є направленість на подолання рецидивів схем і паттернів поведінки тоталітарної доби – адже в умовах гібридного світового порядку з його специфічними інформаційними технологіями саме повторення цих схем і паттернів може розмивати суб'єктність країни. Важливо усвідомити необхідність не віддзеркалювати будь-яку імперську пропаганду, що загрожує

незалежності України, а діяти *асиметрично* з відмовою від способів мислення і дії радянської чи пострадянської доби.

У сучасній і майбутній Україні необхідний серйозний і неупереджений світоглядний діалог інтелектуалів стосовно значення для наших співвітчизників найкращих зразків класичної та сучасної російської культури порівняно з досягненнями вітчизняної, осмислення спільних тем і ментальних відмінностей. Такий діалог має сформувати найбільш ефективний асиметричний підхід щодо нинішньої ідеології Росії: ми маємо усвідомити, що немає сенсу відповідати на ідеологічні виклики Росії симетрично, пропагандою. Аналітичне неупереджене усвідомлення реалій і здатність цінувати краще, що є в культурі сучасної Росії, є більш ефективним ідеологічним засобом, оскільки такий підхід здатний сприяти формуванню співчуття до української світоглядної позиції серед російських інтелектуалів, що опосередковано буде впливати і на російський політикум.

Боротися з атавізмами комуністичного минулого комуністичними методами не лише утопічно, а й *небезпечно*. Цим можна лише посилити авторитарні й тоталітарні тенденції сусідніх країн. Саме повноцінний світоглядний діалог (передусім політичних еліт) на тему духовно-культурної ідентичності українців та цивілізаційної місії України у світі може бути ефективним засобом креативної деконструкції будь-якого явного чи прихованого, *гібридного* агресора. Тому налагодження світоглядного діалогу між регіональними політичними елітами з питання місії України у світі, діалог, який ініціюють і організують представники інтелектуальної еліти, слід вважати фундаментальною умовою національної безпеки і сьогодні, і у майбутньому.

Сам факт такого діалогу, який долає антагоністичне протистояння регіональних політичних еліт та груп, налаштованих на захват і володіння ресурсами країни, буде першим кроком у зміні іміджу України у світі. Імідж України у світі як країни, що спокусилася «європейськими пряниками», має бути змінений на імідж країни, що розбудовує нові можливості самореалізації людини в умовах XXI століття, створює й втілює власний цивілізаційний проект і здатна бути корисною й цінною як для Європи, так і для світу в цілому.

Отже, видається очевидним, що з усіх форм комунікації найбільш продуктивні можливості для узгодження різних позицій у сучасній Україні відкриває саме діалог. Стрижневим правилом продуктивного діалогу в духовно-культурному вимірі можна вважати наступне: якщо, обговорюючи світоглядні позиції Іншого, ми можемо привнести в це обговорення щире зацікавлення і повагу до його способу життя, то задаємо продуктивний імпульс власному способу присутності у світі.

При цьому слід усвідомлювати, що діалогова комунікація в суспільстві може бути ефективною в духовно-культурному вимірі лише за умови зрілої правової свідомості її учасників. В основі діалогової комунікації лежить загальнообов'язкове визнання і *внутрішнє прийняття* певних *самодостатніх* вимог у стосунках між людьми. Тільки за умови, що такі вимоги (зокрема, вимога відповідального ставлення до інших) *стають діючими*, можливий діалог як продуктивна і ненасильницька комунікація. Зрештою, маємо створити в Україні умови відповідальної взаємодії різних суб'єктів, які не будуть ані репресивними, ані приховано-репресивними.

Найбільша проблема здійснення світоглядного діалогу в Україні – налаштованість як суб'єктів влади, так і пересічних громадян на обмін монологами з метою маніпуляції опонентом. Така комунікація ззовні може нагадувати діалог, але насправді є його запереченням. Її результатом стає розкол і в політикумі, і у суспільстві в цілому. Саме з цієї причини ми повинні звернутися до можливостей філософії діалогу, яка вирізнялася в двадцятому столітті на інтересі до глибинних форм спілкування і, зокрема, увагою до екзистенціальних, смисложиттєвих питань. На нашу думку, екзистенціальні питання певною мірою компенсували для культурних еліт (зокрема, європейських) втрату в двадцятому столітті традиційних світоглядних орієнтирів: де цього не відбувалося, там або посилювалася протестантська етика, або виникала «нова віра» на зразок комунізму чи фашизму.

Діалог передбачає не тільки формальне визнання іншої позиції і готовність узгоджувати її з власною, але й готовність наважитися довіряти Іншому більше, ніж він за нашим уявленням заслуговує. Якщо така довіра стає взаємною, виникає підґрунтя

для ненасильницького прийняття рішень, які видалися б неприйнятними до початку діалогу. Це особливо важливо за відсутності зрілих форм самореалізації і, відповідно, зрілого громадянського суспільства. Але і в зрілому громадянському суспільстві, яке здатне вступити у баланс з державою, саме діалог забезпечує надійність і прогнозованість соціальних зв'язків.

На сьогодні в Україні на загальнонаціональному рівні ми маємо переважно монологово-маніпулятивний тип комунікації між різними політичними елітами, і навіть у громадянському суспільстві: з одного боку, ми бачимо потужні, але доволі стихійні вияви українського характеру, який пручається зовнішнім і внутрішнім маніпуляціям – імперському і олігархічному впливу, з іншого – абстрактно заявлену і переважно номінально-статистичну українську ідентичність на державному рівні. Це відбувається через не до кінця проясненої місії України у світі та її цивілізаційного проекту. При цьому важливо зрозуміти, що прояснення місії України у світі може відбутися лише у світоглядному діалозі еліт між собою та народом і, навпаки, налагодження діалогової взаємодії, яка веде до порозуміння й консенсусу, стає можливою лише у разі постановки питання місії і цивілізаційного проекту країни.

Для здійснення світоглядного діалогу надзвичайно важливою є довіра між його учасниками. При цьому існує характерний для тієї чи іншої спільноти *тип довіри у спілкуванні* і пов'язаний з ним *спосіб присутності в світі*, які перебувають у динамічній самозміні. У спосіб присутності в світі, який ми можемо назвати *ментальністю*, входять, зокрема, і характерні риси спілкування, що проявляються стійким чином у межах спільноти і найбільшою мірою вказують на те, *чому саме і наскільки довіряють* учасники спільноти. Спосіб присутності не визначається цінностями, а вказує на особливості їх реалізації. На нашу думку, саме спосіб присутності, ментальність народу (а не універсальні вимоги передусім) робить *успішно здійснюваними* загальні правила та закони.

Тому питання узгодження різних цінностей та способів життя, які існують у загальноукраїнському просторі, передбачає не лише толерантне усвідомлення, проговорення і визнання ментальних

відмінностей, а й прояснення *спільних* рис українців, що зумовить продуктивний діалог та довіру у будь-якій проблемній площині.

Успішне українське суспільство – це, значною мірою, суспільство, в якому люди не бояться здобувати новий досвід діалогового спілкування і зацікавлені в успішності інших не менше ніж у власній. Така моральна налаштованість суспільної взаємодії здатна триматися лише на взаємній довірі, доброзичливості та рішучості бути відкритим у спілкуванні. Довіра, таким чином, вимагає вже досить сформованого способу присутності в світі, відчуття, так би мовити, «надійності світу», в якому людина себе випробує, та віри у кінцеву виправданість навіть найбільш ситуативно «безрадісних» зусиль на цьому шляху. Але мало вірити в себе для того, щоб розбудовувати не лише власний добробут, а й справедливе суспільство. Віра в успішне майбутнє суспільство, на відміну від віри у власний успішний життєвий проект, вимагає прозорості та відкритої до критики моральної позиції, коли людина не просто визнає загальноприйняті моральні норми і певним чином старається їх дотримуватися, але й не боїться вступати у публічний діалог, прояснюючи проблемні в моральнісному відношенні питання власного життя, вірячи у можливість *прозорих моральнісних стосунків для всіх* у суспільстві майбутнього.

Саме тому, що і довіра, і віра є суттєвими духовними умовами продуктивного діалогу, такий діалог сам значною мірою спонукає до прояснення цих феноменів через постійне уточнення світоглядних позицій, причому саме не на рівні обраних і заявлених цінностей (вони у українців швидше за все і залишатимуться досить різними), а на рівні конкретних способів мислення та дії.

Легкість або приємність у спілкуванні ще не забезпечують продуктивного діалогу, як не забезпечують його лише серйозність та принциповість. Усе це зовнішні ознаки діалогового спілкування – важливі, але недостатні. Основними внутрішніми рисами продуктивного діалогу є здатність тих, хто спілкується, *вірити* у їх можливість змінитися на краще і *довіряти* як власним зусиллям, так і зусиллям інших у спробах раніше чи пізніше досягти цього. Відсутність зазначених внутрішніх рис діалогу означає відчуження від глибинних форм спілкування і, як наслідок, конфліктні, а подеколи й антагоністичні ситуації.

Оскільки рівень довіри учасників продуктивного діалогу здатний поглиблюватися у процесі його здійснення, остільки спілкування визначається різним рівнем вимог на кожному етапі. Щонайменше можна виділити три рівні вимог для його здійснення:

1. *Суб'єктність та відкритість.* З одного боку, наявність послідовної та прозорої власної позиції, визначена особистісна відповідальність, а з іншого – налаштованість на розуміння цінностей і способу життя Іншого.

2. *Готовність до самозміни.* Відмова від права на беззаперечну істинність власної позиції і спрямованість до світоглядного розвитку.

3. *Визначена мета діалогу.* Мета продуктивного діалогу не може бути прагматичною, при цьому вона може і має бути практичною. Інша справа, що ця практична мета повинна бути результатом душевного й духовного порозуміння, тобто консенсусу, а не лише компромісу. Людина в діалозі не може бути засобом. Інакше це вже не діалог, а монологово-маніпулятивна комунікація, що продукує компроміси – домовленості без порозуміння, практичні результати яких зі сумною необхідністю породжують нові конфлікти.

В ідеалі будь-який діалог, а не лише світоглядний, означає постійне прояснення власних відповідей на світоглядні питання і намагання узгоджувати їх з відповідями Іншого. Така узгодженість може бути трудно досяжною, але віра в її можливість є необхідною умовою продуктивності діалогу. Змістовна складова визначається гранично щиро висловленими реальними інтересами учасників діалогу і перевіркою у спілкуванні засобів їх досягнення. Це є чи не найбільшою складністю діалогічної практики, оскільки змістовно визначений діалог мав би, в кращому разі, привести його учасників до самозміни.

Подвійний досвід самозміни у напрямі до Іншого і переконання Іншого в тих положеннях, позиціях, цінностях, якими не можеш поступитися, є головним надбанням діалогу. Для цього діалог повинен передбачати здатність *відповідально і прозоро спілкуватися про головне*, навіть якщо йдеться про будь-яке

часткове питання. Коли ж учасники діалогу не наважуються прояснювати справжні інтереси і ставити собі цілі, які здатні привести їх та їхніх опонентів до духовного розвитку, то усякий «серйозний» діалог за необхідності «сповзе» до нічим не зобов'язуючого спілкування і хитких компромісів.

Складність узгодження інтересів та цінностей у діалозі полягає в тому, що не завжди серед їх розмаїття (таких, як прагнення добробуту, отримання гарантій безпеки та стабільності тощо) можна вирізнити власне інтереси і цінності духовно-культурного виміру. Це пов'язано з тим, що ментальна невизначеність на національному рівні призводить до того, що вузькопрагматичні інтереси і цінності виступають на передній план, а стратегічні часто-густо залишаються непроявленими. У разі необхідності витримати в житті складну ситуацію, що вимагає зрілої відповідальності, нерідко можна почути на практиці такий аргумент, як небажання повністю поринути в роботу: «в нашій країні нікому нічого не потрібно». Це якраз є очевидним свідченням відсутності довіри до того, що вищі інтереси (наприклад, побудова справедливого суспільства, що зорієнтоване на гідну самореалізацію особистості) можуть знайти відгук і підтримку серед співвітчизників і бути реалізовані в житті. Проте потреба в реалізації вищих інтересів незмінно притаманна українцям. Зокрема, це бажання не просто «добре жити», але й отримати схвалення спільноти за досягнення чогось справжнього у житті.

Вищі цінності, наприклад, творча самореалізація, мають актуалізуватися політичними й творчими інтелектуалами в спільному для усіх українців духовно-культурному просторі, що сприятиме збільшенню довіри до влади.

Для консолідації країни дуже важливою є наявність спільних культурних проектів помітних представників різних партій, що позитивно впливає на рівень довіри до влади в цілому. Адже в таких проектах реальні способи спілкування та взаємодії стають більш продуктивними саме через потребу узгоджувати різні інтереси та цінності стосовно духовно-культурних особливостей цивілізаційного облаштування України. Суттєвою стороною впровадження культурних проектів, підтриманих політиками, стає не

декларована, а розвинута повага до іншої точки зору; на цій основі ми можемо говорити про реальне формування культури толерантності і діалогу.

Як відомо, повага до країни формується в процесі освоєння її культури, коли ми виробляємо особистісне духовне ставлення до неї через пізнання і творчість. Зазвичай, коли виникає розмова про культуру, частіше говорять про артефакти минулих епох. Але для нинішньої ситуації в Україні є більш важливою постійна актуалізація сучасних культурних досягнень та пошуків, які б прояснювали особливості нинішньої світоглядно-ціннісної визначеності українців та модерація діалогу стосовно них.

Насамперед це має бути підтримка на державному рівні художньої та філософської літератури, яка спрямована на прояснення екзистенціальних та релігійних проблем. Така підтримка має здійснюватися як на етапі видання творів, так і їх обговорень політичною, науковою та художньою інтелігенцією в рамках постійно діючих гуманітарно-світоглядних семінарів. Таким чином, це може бути найліпшим способом висвітлення існуючих в Україні світоглядних позицій серед інтелігенції, дієвим засобом формування дійсно працюючих партійних програм серед владних еліт та актуалізації продуктивного діалогу українських церков.

Для вирішення поставлених вище завдань необхідне подолання дистанції між формальним визнанням суспільних вимог, які потрібно здійснювати для побудови правової демократичної держави, і внутрішньою *неосвоєністю* цих вимог як органічної складової власного життєвого світу. Для цього потрібно створювати умови для розвитку *вільно обраної самодисципліни громадян*, яка робить реальністю прозорі довірчі й партнерські стосунки і долає *приховану саморепресивну вимогливість* до себе і явну *компенсаторну вимогливість* до інших.

Розвиток такої вільно обраної самодисципліни і, відповідно, усвідомленої соціальної відповідальності значною мірою передбачає системну підтримку Українською державою креативних і соціально відповідальних громадян, які організують актуальні волонтерські проекти. Така підтримка відповідальних волонтерів

потребує обопільної довіри громадян і держави, що знаменує важливу умову плідного соціального партнерства саме в Україні.

Таким чином, актуальним для України є формування більшої довіри й підтримки волонтерів і волонтерських спільнот, які б, вибудовуючи власний рівень самоорганізації, могли б вільно дозрівати до національного рівня громадянського представництва та ефективного виробництва.

Важливо усвідомлювати, що партнерство передбачає рівноцінність етико-соціальних позицій суб'єктів партнерських відносин та прозорість їхніх намірів. Суть партнерських стосунків – надійність та вільна ініціатива «на рівних», що неможливо поза зрілою відповідальністю партнерів. Відсутність ієрархічної складової в партнерських стосунках виключає момент «перекладання» відповідальності на Іншого. Партнерські стосунки в сучасній та майбутній Україні є можливими в умовах діалогу, який спрямований до консенсусу і визначається ним, актуалізує суб'єктів комунікації до відкритості, обопільності та довіри.

Для майбутнього українського суспільства і людини у цьому суспільстві особливо важливим є органічне входження міжособистісного партнерства у соціальне партнерство. У точному значенні, соціальне партнерство можна визначити як продуктивну взаємодію між соціальними групами у суспільстві, яка дозволяє вирішувати проблемні й конфліктні питання на основі консенсусу. Термін «соціальне партнерство» входить у практику регулювання соціальних відносин в Україні з кінця 1991 року. Якщо згадати, що існує два способи розв'язання соціальних конфліктів – насильницький і мирний, *діалоговий* або власне соціальне партнерство, то для України, зважаючи на архетипи її ментальності, характерним є саме другий спосіб. Тому соціальне партнерство в Україні постає не лише цивілізованим методом демократичного розв'язання і недопущення соціальних конфліктів, важливою умовою формування соціально відповідальної економіки та політики, а й умовою збереження ідентичності.

У широкому сенсі, соціальне партнерство є процесом взаємодії не лише між групами, а й між особистостями. Саме наявність соціального партнерства у взаєминах між особистостями – пере-

дусім у мікросоціальних групах – і створює дійсність, а не імітацію соціального партнерства, яке реалізується на основі довіри й відповідальності. Адже дійсне соціальне партнерство означає відносини людей, в яких кожен актуалізує здібності та задатки, розвиваючи особистість та творчий потенціал. Саме таке соціальне партнерство між суспільно активними особистостями сприяє розвитку відкритого суспільства – особистість, яка має свою справу, розвиває та вдосконалює її, відкрита до співпраці з Іншим, який теж має максимальну соціальну реалізацію і налаштований на розвиток суспільства через *розвиток власної справи*.

Дійсне соціальне партнерство на основі довіри і відповідальності передбачає координативну взаємодію, яка формує громадянське суспільство. Координативна взаємодія особистостей у ньому сприяє відповідальній взаємодії соціальних груп. Зрозуміло, що для реалізації такого соціального партнерства необхідна особлива комунікативна відкритість і така відповідальність особистості, яка виводить за межі субординативного спілкування, в якому одна людина владно домінує над іншою і прагне ствердитися за її рахунок.

В умовах сучасної і майбутньої України принцип координації, який зумовлює «горизонтальні», партнерські відносини, не повинен повністю відкидати принцип субординації як систему «вертикальних» зв'язків. Дуже важливим є усвідомлення діалектичної взаємодії принципів субординації та координації у справжньому соціальному партнерстві. Акцент на субординативному спілкуванні в соціальному партнерстві зазвичай призводить людей до інфантилізму, втрати ініціативності та справжньої відповідальності. Особистість відчуває себе «гвинтиком великого механізму», функцією, що виконує накази «згори». Страх стає головним мотивом життя людини, творчість та свобода згорають, стаючи непотрібними.

Соціальне партнерство у разі домінанти субординативного спілкування руйнується. Замість партнерської краси відносин, мотиваційною силою стає бажання догодити «вищому». Проте координативне спілкування без елементів субординації у соціальному партнерстві може призвести до анархічних тенденцій в

соціальної групі та у суспільстві в цілому. Виключно «горизонтальне» спілкування людей, різних за духовними та інтелектуальними здібностями, моральним та матеріальним рівнем, веде до безконтрольності та ресентименту.

Можна припустити, що в дійсному соціальному партнерстві сучасної і майбутньої України необхідна гармонія принципів субординації та координації за *домінування координації* [1, с. 259]. За координативної взаємодії мотивація стає *внутрішньою*, з'являється ініціативність, відповідальність та справжній інтерес до діяльності, а *дозована субординація* дає можливість долати соціальний хаос і анархію, які продукуються гібридним світовим порядком.

Дійсне соціальне партнерство в сучасному українському суспільстві неможливе без розв'язання проблеми гендерної рівності і гендерного партнерства. Ця проблема актуалізується сьогодні в зв'язку з виходом у простір культури та цивілізації жінки, яка прагне рівних та вільних відносин зі світом чоловіків. Патріархальна епоха, яка обмежила буття жінки кухнею, дітьми та церквою, прямує до самозаперечення – вона переповнена внутрішніми суперечностями.

Ми констатуємо появу нових відносин між чоловіком та жінкою, які породжують нові проблеми в цих стосунках. Ми також припускаємо, що ідея і практика гендерної рівності здатна розв'язувати ці проблеми. Однак *гендерна рівність сама є проблемою*, бо прагнення до неї достатньо часто породжує радикально-феміністичні настрої, які, по суті, є банальним реваншизмом стосовно «сильної статі». Такий реваншизм означає інфантильну, невротичну взаємодію чоловіка та жінки, яка веде до оновлених конфліктів і нової деструкції. Тому політика гендерної рівності і її життєва практика мають бути доповненими *гендерним партнерством*.

Гендерне партнерство – це така стратегія життя чоловіка і жінки, коли відносини з протилежною статтю будуються на довірі, розумінні і толерантності. У просторі гендерного партнерства ніхто «не перетягує канат» і не доводить свою правоту, а здатний чути і слухати, бачити в іншому особистість, готовий до співробітництва і досягнення позитивних результатів. Гендерне партнерство звільняє особистість від нескінченної боротьби за

владу, реваншизму і помсти стосовно протилежної статі, відкриваючи шлях плідній взаємодії. Краса відносин людини зі світом та іншою людиною неможлива без такого партнерства.

Закономірно припустити, що гендерне партнерство у вищих своїх формах є співтворчістю чоловіка та жінки, яка розкриває та підсилює самореалізацію кожного з них, а отже, актуалізує соціальне життя у всіх його вимірах. Гендерне партнерство найбільшою мірою проявляється у сім'ї, адже саме в сім'ї відбувається народження і розвиток людського життя. Практично кожна проблема, що постає у відносинах чоловіка і жінки, батьків і дітей у сім'ї, є актуальною для суспільства в цілому, має глибинне соціальне значення.

У сучасній Україні існують три моделі сім'ї. Як показує практика, дві з них є доволі згубними для самореалізації людини і, відповідно, для суспільства, а одна – плідною. Йдеться про 1) авторитарну (домінантну або патріархальну), 2) відчужену і 3) партнерську моделі сім'ї.

В авторитарній сім'ї відбувається придушення особистісного начала членів сім'ї тим з них, хто домінує фізично, психологічно чи фінансово; на цій основі формується становлення авторитарних відносин, які передбачають репресивність чи саморепресивність і «переносяться на більш широкий соціальний контекст» [7, с. 94–96].

Відчужена сім'я допускає автономізацію і взаємне відчуження членів сім'ї, що призводить до вгасання особливої атмосфери небайдужості і душевного тепла, які вирізняють сім'ю серед усіх інших проявів людського буття. Людина, що була вихована у відчуженій сім'ї, вже в дитинстві переживає ідею абсурдності власного життя, а тому, як компенсацію, прагне увійти в соціальні групи й об'єднання, засновані на фанатичному служінні тій чи іншій ідеї.

У партнерській сім'ї атмосфера довіри, відповідальності, душевності і любові не суперечить свободі; це приводить до відповідальних відносин і сприяє розвитку особистісного начала, що актуалізує членів такої сім'ї на знаходження єдності свободи і любові як головних цінностей життя. Саме партнерська сім'я має ту міру цілісності, яка стає і передумовою, і першоелементом дійсного соціального партнерства у суспільстві, а тому в Україні

має бути цілеспрямована державна політика на її підтримку і створення умов для розвитку.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Україна має бути суспільством толерантності, діалогу і партнерства не лише у внутрішній, а й у зовнішній політиці. Цивілізаційний проект і цивілізаційний поступ України в сучасному глобалізованому світі повинен будуватися на основі взаємної значущості, а отже, толерантної взаємодії, поєднання й конвергенції цінностей культур та ментальностей нашої країни та її міжнародних партнерів. Цей процес має бути цілком органічним і водночас цілеспрямованим, відбуватися на основі відкритого діалогу і щирого партнерства, які визначаються не лише економічними інтересами, а й моральними принципами.

1. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз). Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. 344 с.

2. Пирожков С.І. Україна у геополітичному вимірі. Передмова // Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива. Київ: НІПМБ, 2001. 624 с.

3. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей // Вісник НАН України. 2016. № 6. С. 45–52.

4. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційний вибір України в глобалізованому світі // Дзеркало тижня 2016. № 28. 13 серпня С. 4.

5. Хамітов Н. Українська ментальність: постімперське та постіндустріальне буття. Фрагменти з книги // Розбудова держави. 1995. № 10. С. 31–33.

6. Хамітов Н. Людина і народ: етноантропологія // Філософія: світ людини. Київ: Либідь, 2003. С. 399–414.

7. Хамітов Н., Крылова С. Гендерное партнерство // Хамитов Н., Крылова С., Розова Т. и др. Философская антропология: словарь. 3-е издание, исправленное и дополненное. Киев: КНТ, 2016. С. 94–96.